

KROATIA I MAI

Å rydde rom for ti dager i Kroatia i mai er det ikke alle forunt å kunne gjøre. Vi kan. Og gjør. Torsdag formiddag den 12. mai er vi i luften. Hurdalssjøen ligger stille og blank – stadig dypere der nede. Snart kan vi ikke se den lenger. De tre herrene et par seterekker foran kan vi se. Og høre, særlig etter at de hver har svelget unna to hvitvin og to cognac. Nordmenn på tur.

Vi lander i strålende solskinn på flyplassen rett utenfor Dubrovnik, i god norsk sommervarme. Leiebil er ordnet hjemmefra. Egentlig hadde vi tenkt en rimelig variant, den minste Renaulten, men endte opp med å bestille Peugeot 406. Ingen Peugeot inne og i stedet får vi en flunkende ny Audi A4. Passer meg bra. Hjemme kjører jeg rundt i en Audi 80 fra 1987 – når den ikke er på verksted – som snart har gått 300 tusen km. Blir artig å teste ut en nyere variant.

HR står det på så godt som alle bilene. Hungary eller Ungarn? Nei Hrvatska Republika, som Kroatia heter på eget mål.

Vi har med oss *Lonely Planet – Croatia*, en bok vi ikke kan få fullrost nok. Her står ”alt”. Ikke bare om restauranter, hoteller og turistattraksjoner. Men også et fortettet kapittel om landets historie, inklusive krigen fra 1991 til 1995, som stort sett glimrer med sitt fravær i mer glorete turistbøker. Krig og masseturisme går dårlig i hop. *Lonely Planet* boken er meget systematisk bygget opp. Når man først finner ut av systemet, er det lett å finne frem. Her er sågar et eget kapittel om å dykke i Adriaterhavet. Vi går ikke så langt – eller dypt. Men skal ha gleden av å fråse i noen av havets delikatesser.

Jeanne Olivier, som har skrevet om Kroatia for *Lonely Planet*, har egne bokser for omtale av viktige personer som billehuggeren Ivan Mestrovic, kardinal Alojzije Stepinac og partisanleder og president Josip Broz Tito. Hun har også fått med seg små kuriositeter som at Agatha Christie tilbrakte sin andre bryllupsreise i Kroatia; at kulepennen ble oppfunnet av en kroat i 1906, og at dalmatinerhunden ikke kommer fra Dalmatia, den middelhavsaktige kyststripen mellom Zadar og Dubrovnik.

Turistbøker om steder man skal til, er slitsomt å lese. Men når jeg først er der, kommer motivasjonen på plass. Og også etterpå – i arbeidet med dette Reisebrevet fra Kroatia – har *Lonely Planet* boken vært til stor nytte.¹

---

¹ Til meget stor nytte har også professor Svein Mønnesland vært – Norges fremste ekspert på spørsmål som har med Balkan å gjøre. Han fant diverse feil og mangler i en tidligere versjon av dette reisebrevet. Ansvaret for de gjenværende er mitt alene.

I

Den første øl i et fremmed land. *Domace toceno pivo* het den for meg i Kroatia. Senere skulle jeg bli mer glad i *Ozujsko pivo*, der pivo altså betyr øl. Mer karakter og ettersmak av ølet her enn hjemme.

Kompas hotell som ligger i utkanten av Dubrovnik, er helt greit, med vakker utsikt utover havet. Fullt av nordmenn her – mange norske reisebyråer har åpenbart Kompas på listene sine. ”Terase”, ”Forbiden” og ”Surveillance” er ord vi ser på oppslag i heisen. Her er klart forbedringspotensial hva gjelder den engelske ortografien.

Kroatia strekker seg oppover fra Montenegro i sør, forbi byene Dubrovnik, Split og Zadar opp til Istria, den store halvøya vis-a-vis Venezia. Landet blir bredere dess lenger nord man kommer. Fra Istria brer Kroatia seg øst- og litt nordover. Hovedstaden Zagreb ligger på grensen mot Slovenia. Nova Gradiska, hvor vi skal overnatte, er sydøst for hovedstaden. Et godt stykke videre øst finner vi byen Vukovar, på grensen mot Serbia.

I nord grenser Kroatia mot Slovenia (og videre nord er Østerrike) og Ungarn. I øst har Kroatia grense mot Serbia. Skal man reise fra den østlige delen av Kroatia til den sørlige, vil turen gå gjennom Bosnia Hercegovina. I sitt sydligste hjørne har Kroatia noen kilometers grense mot Montenegro.

På slutten av 1980-tallet kom det årlig 10 millioner turister til Kroatia. Næringen stod for en tredjepart av nasjonalinntekten. Mye av inntekten fant imidlertid veien til Beograd, hovedstaden i det gamle Jugoslavia. Dette likte kroaterne dårlig. Den økonomiske utarmingene de følte de var utsatt for, var en viktig årsak til at Kroatia i 1991 erklærte uavhengighet fra Jugoslavia.

Enda viktigere var trolig det forhold at Kroatia aldri hadde følt noen nær tilhørighet til Jugoslavia. Det samme gjaldt fire av de fem øvrige republikkene som Jugoslavia bestod av. Bare Serbia, den dominerende og toneangivende republikken i Jugoslavia, var tilfreds med den konstruksjonen Vestmakten hadde laget etter den første verdenskrigen, og som Tito hadde videreført på sin måte etter den andre. Men i 1991 var Tito død – og hadde vært det i 11 år. Da hele Øst-Europa gikk opp i liminga tidlig på 1990-tallet – startskuddet gikk med Berlin-murens fall den 9. november 1989 – benyttet Slovenia, Bosnia Hercegovina og Makedonia, i tillegg til Kroatia, anledningen som bød seg, til selv å erklære uavhengighet. Bare lille Montenegro ble værende igjen sammen med Serbia i det som nå ofte kalles Rest-Jugoslavia.

Det blir spennende å bli mer kjent med Kroatia. Ser også frem til bilturen om et par dager; tvers gjennom Bosnia Hercegovina, opp til den nordøstlige delen av Kroatia. Men først må vi ”gjøre” Dubrovnik og omegn.

II

Dubrovnik er mest kjent for sin gamleby, eller Stari Grad, som nå er så godt som helt restaurert etter krigshandlingene tidlig på 1990-tallet. I perioden oktober 1991– juni 1992 sendte montenegrinere og serbere bomber og granater innover byen. To tredjeparter av bygningene i Stari Grad ble truffet. Det ser man tydelig når man tar den par kilometer lange spaserturen oppå muren rundt gamlebyen; nye takstein har annen farge enn gamle. Imidlertid fortsetter restaureringen av denne pittoreske, gamle byen, og om ikke så lenge vil alle bygningene ha ny stein på taket.

Dubrovnik med sin strategiske beliggenhet ved Adriaterhavet, har en lang historie som handelssentrum. I 1205 syntes Venezia at konkurransen ble for hard. Kjøpmannen i Venedig erobret Dubrovnik. I 1358 klarte omsider Dubrovnik å riste av seg italiensk overherredømme. Et jordskjelv i 1667 tok 5000 liv og la byen i ruiner. Den ble imidlertid gjenreist, og i barokk stil. I 1806 gjorde Napoleon sitt inntog. Men ved Wienerkongressen i 1815 ble Dubrovnik lagt under den østerrikske tronen. Et nytt jordskjelv i 1995 rammet 45 hus og minnet byboerne på at de lever farlig – selv om krigen heldigvis var over.

Vandrende rundt på toppen av muren kommer historien tett innpå. En gammel kanon peker utover havet. Rent tilfeldig får den et moderne cruiseskip i sikte. Men kanonen er død, og de velbeslåtte turistene om bord kan føle seg trygge.

Lunsjen inntas i Cavtat, en småby et par mil syd for Dubrovnik, ikke langt fra grensen til Montenegro. På veien dit kommer vi forbi et gammelt hotell, forfallent og fullt av granat- og kulehull. Gress og busker vokser opp og ut gjennom hotellet. Kanskje hundre meter unna er et nytt under bygging. Underlig at de ikke først river ned det gamle hotellet.

I Cavtat bestiller jeg ”Brudet” – en fiskerett med løk og tomater, noe a la Baccalao, men laget av fersk fisk, typisk for Kroatia. Sterkt og godt. Da regningen er betalt, tilbyr kelneren som heter Drago, en grappa eller snaps. Passer dårlig for en som kjører bil. Og reglene i Kroatia er helt klare på dette punktet. Null promille.

III

Dagen etter legger vi i vei oppover langs kysten. Ut av Dubrovnik og over Franjo Tudjman broen – en flott konstruksjon oppkalt etter generalen som ble det moderne Kroatias første president. Ved valget i april 1990 fikk hans parti, Den kroatiske demokratiske union (HDZ for Hrvatska Demokratska Zajednica) 40 prosent av stemmene. På denne tiden hadde HDZ mer karakter av å være en bred nasjonal bevegelse enn et politisk parti.

Over Tudjman-broen går veien i nordvestlig retning. Her er vakkert. Blått hav ned til venstre, spettet opp med store og små øyer. I alt er det 1.100 øyer i den kroatiske skjærgård. Mens vår egen skjærgård er preget av harde og blanke svaberg, er øyene her av mer porøst fjell og langt mer bevokst med planter og trær.

En liten strekning langs Adriaterhavet hører Bosnia Hercegovina² til. Det gir bosnierne fri adgang til havet. Men noen havn for å ta i mot større skip, er det ikke snakk om. Ved det lille stedet Neum må vi vise passene våre. Et par mil senere kjører vi inn i Kroatia igjen. Kan vi snakke om et todelt Kroatia? Egentlig ikke. Om noen år har kroaterne ferdig en bro over til halvøya Peljesac (som ”heløya” Korcula ligger rett utenfor). Da kan man kjøre fra Dubrovnik til Split og hele veien være på kroatisk grunn.

Etter en god time på veien fra Dubrovnik tar vi av nordover. Vi skal kjøre 35—40 mil gjennom Bosnia Hercegovina, via Mostar, Sarajevo og Zenica til vi igjen møter grensen til Kroatia ved Slavonski Brod.

Merker fort at vi er i et annet land. Det er mer stusselig og fattigslig i Bosnia Hercegovina enn i Kroatia. Naturen er langt mindre gjestmild. Høye fjell og dype daler. Et vanskelig tilgjengelig terreng som har beskyttet og isolert Bosnia. Terrenget må kanskje ta noe av skylden for at den katolske kirke etter hvert mistet grepet på Bosnia. I det 14. århundre sendte paven ut rettroende munkes for å sjekke sakene. I 1340 rapporterte de tilbake at kirken i Bosnia nå hadde forlatt den rette lære. Bedre ble det ikke da tyrkerne erobret Bosnia i 1463. Helt frem til 1878 ble landet værende under tyrkisk herredømme. Over tid konverterte befolkningen i stor grad til islam.

Vi roter litt på veien og kommer gjennom utkanten av Sarajevo. Her er merkene etter krigen levende. Noen steder har vi inntrykk av at det er kule- og granathull i annenhver bygning. Det har sammenheng med at serberne hver kveld og natt i over tre år beskjøt byen fra stillinger oppe i fjellene.

Bilene er eldre enn i Kroatia. Veiene er smalere. Levestandarden markant lavere. Utenfor Zenica, halvveis gjennom Bosnia Hercegovina, stanser vi for en kaffe. Har glemt å veksle til oss bosniske penger – men kroatisk går greit. Pengesystemet er egentlig noe både Bosnia og Kroatia har fått rimelig god sving på (se boks 1). Min vane tro prøver jeg å få i gang en samtale. Engelsk går bedre enn tysk. ”Hvor mange mennesker bor det i Bosnia?” ”Vet ikke”, svarer han som lager kaffen. Tyrkisk type. Liten kopp med nesten like mye kaffe som vann. Vet ikke, undrer jeg, folk vet da vel stort sett hvor mange innbyggere ens eget land har?

”Hvordan er livet nå – etter at krigen er over”, fortsetter jeg, ”det gir vel håp om bedre tider?” Kaffemannen slår ut med hendene. Han og kameratene hans sitter i skyggen under en parasoll, ved plastikkbord på plastikkstoler. Er liksom ikke interessert i noe. Ikke i oss. Ikke i landet sitt. Ikke i fremtiden. Kollektiv apati?

Vel hjemme finner jeg frem litt stoff om Bosnia Hercegovina. I en artikkel fra www.landmines.org.uk står følgende å lese: ”Nearly two thirds of the country’s young people are desperate to leave, according to United Nations survey carried out in 2002”.

---

² Bosnia er i nord med Sarajevo som viktigste by; Hercegovina i sør med Mostar som senter. Landet blir ofte bare referert til som Bosnia.

BOKS 1: PENGESYSTEMENE ER DET RIMELIG ORDEN PÅ

I 1997 etablerte Bosnia sin egen sentralbank med støtte fra Det internasjonale pengefondet. Peter Nicholl het den første sjefen for Central Bank of Bosnia and Herzegovina. Hva hadde en tidligere visesentralbanksjef fra New Zealand å gjøre i sjefsstolen i den bosniske sentralbanken? For å gjøre konfliktflaten mellom de ulike befolkningsgruppene i landet minst mulig etter krigen, ble det lovfestet at en utlending skulle lede arbeidet i sentralbanken de seks første årene.

Sentralbanken fikk en selvstendig stilling vis-a-vis de politiske myndighetene. Nicholls første oppgave var å se til at banken i praksis fikk en så sterk posisjon som loven forutsatte. Han kunne her trekke på sin erfaring fra New Zealand. Rutiner for budsjetter og rapportering ble etablert. Og systemer for overvåking av bankvesenet og for forvaltningen av landets valutareserver ble iverksatt. I starten opplevde Nicholl etniske gnisninger blant medarbeiderne.

Bosnia fikk en ny valuta – den konvertible mark (KM) – som var bundet helt fast til tyske mark og senere til euro gjennom et såkalt seddelfond ("currency board"). Under et slikt system må utstedelse av innenlandske penger helt ut backes opp av en tilsvarende mengde utenlandsk valuta. De baltiske land, Bulgaria og Hong Kong er eksempler på andre som har fulgt samme mal – og det på fremgangsrikt vis. For Bosnia bidrog et vellykket pengesystem til at inflasjonen kom hurtig ned. Med helt fast binding til euro er det lite rom for egne pengepolitiske beslutninger. Det virker tillitskapende og passer godt.

Penge- og valutasyttemet i Kroatia er noe annerledes. Croatia National Bank har som uoffisiell politikk å stabilisere kursen mot euro, uten at noen sentralkurs med svingningsmarginer er fastlagt. Så lenge det er begrensninger på folks adgang til å flytte penger ut og inn av Kroatia, er dette en håndterbar politikk, gitt at inflasjonen holdes på nivå med prisstigningen i Euroland. Men i det øyeblikket det er fritt frem, både for kroater og for utlendinger å veksle mellom den kroatisk kuna (KU) og andre lands valutaer, kan denne politikken få problemer. Vi minner om hva som hendte i Norge. I juli 1990 fikk vi frie kapitalbevegelser. I desember snaue to og et halvt år senere ble Norges Bank tvunget til å gi opp fastkursystemet. Altfor mange ville ut av kroner.

Tidlig i 2005 bestemte myndighetene i Kroatia at valutaen skulle være konvertibel ikke bare for eksport og import men også for rene finansielle transaksjoner. Målet om en stabil valutakurs kan bli vanskeligere å innfri. På en regnfull dag kan Kroatia risikere å finne seg selv i en tilsvarende situasjon som Norge rundt juletider 1992, at "alle" vil ut av landets valuta. Men enn så lenge har systemet fungert godt. Sammenlignet med Norge har Kroatia de senere år hatt en mer stabil kursutvikling og en mer passende – dvs. noe høyere – prisstigningstakt.

Vi stikker innom bensinstasjonen ved siden av kafeen for å handle litt. Greit å ha med halvannen liter mineralvann og litt salte kjeks. I det jeg betaler den unge gutten bak disken, starter Kate, mitt reisefølge, en konversasjon med ham. ”Do you speak English?” spør Kate. ”Yes”, svarer han. ”That’s fine”, avrunder Kate. Hvorpå vår unge venn feier vekslepengene som han var i ferd med å gi meg tilbake, ned i egen lomme. Ikke lett å gjøre to ting på en gang. Om Gerald Ford skal onde tunger skal ha det til at den tidligere amerikanske presidenten ikke maktet å gå en tur og samtidig tygge tyggegummi.

IV

Av en befolkning i Bosnia Hercegovina på snaue fire millioner er knapt halvparten i dag bosnjaker, en tredjepart er serbere, mens kroater utgjør om lag 15 prosent. De ser like ut. Etnisitet er basert på religion og historie, snarere enn på rasemessige forskjeller. Fordi religionen bestemmer nasjonal identitet, betyr religionen mye, selv om kirke- og moskegang er beskjeden.

I 1980 – med Titos bortgang – mister kommunismen sin plass og sitt grep på folket. Det åpnes opp for friere religionsutøvelse. Det kommer tydeligere frem at de tre folkegruppene identitet er nært knyttet opp til religiøs tilhørighet: Bosnjaker dvs. bosniske muslimer; serbere som hører til i den serbiske ortodokse kirke; og kroater som er katolikker under pavestolen i Roma.

Forskjellen mellom kroatisk, serbisk og bosnisk kan minne om forskjellen mellom (moderne) nynorsk, samnorsk og riksmål, altså skriftspråk-standarder av samme språk. Det latinske og kyrilliske alfabetet eksisterer side om side. Bosnjaker og kroater bruker det latinske – som oss. Serbere det kyrilliske – som russerne. Bokstavene man bruker, har således med nasjonal identitet å gjøre. På skolen lærer barna begge alfabetene.

V

I fin fart på svingete veier forbi Sarajevo og opp i fjellene er tiden kommet for å teste bilen – mon tro hva en ny Audi A4 diesel er god for? Legger meg over i venstre felt og drar forbi store lastebiler. Bra akselerasjon og godt veigrep. Audien innfrir forventningene. I høyt turtall i annet gir stopper imidlertid akselerasjonen opp. Klart at motoren kan yte mer, men den vil ikke, selv om jeg gasser på. Kikker på turtallet. Det har stoppet på 4.800. Må være lagt inn en slags sperre. Jeg får Audien over i tredje gir, turtallet går ned, og bilen skyter fart på ny.

Egentlig litt skummelt med slik sperre som man ikke er blitt gjort oppmerksom på. Sett at man er i en forbikjøring og en annen bil kommer overraskende i møte. En uventet stans i akselerasjonen vil da kunne få skjebnesvangre følger.

Med om lag fire femteparter av veien gjennom Bosnia unnagjort, blir skiltene ikke så lett å forstå. Vi er kommet inn i Republika Srpska – den serbiske delen av landet – hvor

kyrillisk skrift brukes. Vi er i landlige omgivelser. Landskapet og naturen kan minne litt om hva vi finner på Østlandet hjemme i Norge. Men ikke så velstelt. På høyre side av veien ser vi med ett et utbrent hus. Og litt sener et til. Og så enda ett. På begge sider av veien. Utbrente og utbombede. Overgrodd av gress og trær. Hva kan det komme av at man her har latt krigens sår forbli urørte?

Som del av fredsavtalen av desember 1995 som ble inngått i Dayton i Ohio, ble det bestemt at et fire kilometer bredt belte mellom de to republikkene som Bosnia Hercegovina består av (se boks 2), skulle etableres. Et ingenmannsland der ingen skulle bo. Der intet skulle skje. En tom korridoren for å hindre at folkegrupper som har for vane å fly strupen på hverandre, skal holde opp med det.

BOKS 2: HVA ER EGENTLIG BOSNIA HERCEGOVINA?

Bosnia Hercegovina består av to republikker. Hver med sitt parlament, sin president og sine militære styrker. Kan egentlig minne litt om unionen mellom Norge og Sverige som noen nylig markerte – andre feiret – hundreårsdagen for oppløsningen av.

Så skulle man tro at den ene republikken het Bosnia og den andre Hercegovina. Så enkelt er det ikke.

Føderasjonen av Bosnia og Hercegovina heter den ene republikken. Denne delen av landet ligger ut mot Adriaterhavet – med bare en stripe av Kroatia imellom. Her bor det i hovedsak bosnjaker og kroater. *Den serbiske republikk* som den andre heter, omkranser føderasjonen Bosnia og Hercegovina på tre sider. Mot øst grenser Republika Srpska mot Rest-Jugoslavia, dvs. Serbia og Montenegro.

VI

Det nærmer seg kvelden i det vi kjører inn i Kroatia igjen. Grenseovergangen mellom de to tidligere jugoslaviske republikkene er som mellom land i Vest-Europa for 15—20 år siden. Man må ha passene klare. Noen stoppes for nærmere undersøkelse. Andre – som oss – vinkes bare videre. De siste 6—7 milene går radig unna. Slavonia, som denne delen av Kroatia heter, er flat som en pannekake. En helt ny motorvei er rullet ut. Audien koser seg i 150 km/t og mer.

Maksimillian heter det lille hotellet i Nova Gradiska som vi skal bo på. Vi spør oss frem. Ivrige kroater – pent dresset opp denne lørdagskvelden – forklarer så godt de kan. Men kommunikasjonen glir dårlig. Til slutt setter to av dem seg i en folkevognbuss og kjører foran. Fem minutter senere har vi funnet vårt aftensleie. Jeg springer ut av bilen for å

takke for servicen. Hender ristes. De smiler fornøyd. Så trekker de opp en liten rund brusflaske (Orangina), pyntet med en grankvist festet med et blått bånd. Det er en gave til oss. Vi hadde dumpet borti et bryllupsfølge. Etter skikken i Slavonia har vertsfolket med små presanger til gjestene. Senere tester vi innholdet. Kroatisk plommebrennvinn – eller slivovitsj – av strammeste merke.

Tror vi får det beste av hotellets åtte rom. Med hjørnebadekar rett under en åpen takluke. Kan lauge seg og se på fuglene samtidig. Etter å ha gjort nettopp det er vi klare for middag. To halvliter øl, to gode glass hvitvin, en forret, to hovedretter, en dessert og to kaffe. Det blir 175 kuna takk, eller snaue 200 norske kroner. Under halvparten av prisen her sammenlignet med Dubrovnik. Og meget gode varer. Hjemmelagde ”bratwurst” hvor det verken er spart på paprika, pepper eller hvitløk. En stram smak som river godt i halsen. Pølsemaker Leiv Vidar på Hønefoss lager rene barnematen i forhold. Kanskje skulle han koste på seg en studie- og forretningsreise til Slavonia?

VII

Nova Gradiska var omtrent så langt serberne kom i sin offensiv mot Kroatia i 1991. I det stille, mens stridigheter pågår i Bosnia, anskaffer regjeringen til Franjo Tudjman seg moderne våpen fra utlandet. I mai 1995 angriper Kroatia de serbiske styrkene like vest for Nova Gradiska. I løpet av få dager gjenvinner kroaterne vestlige Slavonia.

I august samme år føler Kroatia seg sterk nok til å gå løs på serberne som har bitt seg fast i Krajina-området. Den serbiske armeen – sammen med 150.000 sivile – flykter til nord i Bosnia. Den militære operasjonen er temmelig kjapt over. I desember 1995 lykkes det endelig å komme frem til en varig fredsavtale for partene i denne – av mange omtalte som unødvendige – krigen på Balkan. Grensene som til sist trekkes, er stort sett de samme som før fiendtlighetene startet.

Hvordan fungerer fredsavtalen i praksis? Hva kan med rimelighet forvente? ”The Serbs and Croats associate with each other as little as possible”, heter det lakonisk i Lonely Planet. Av de mer enn 300.000 serbere som flyktet fra Kroatia under krigen, regner man med at om lag 115.000 har vendt tilbake. Hva gjør man med kroater som flyktet fra Bosnia til Slavonia i Kroatia, og der flyttet inn i hus som serbere forlot, når serberne nå vil ha husene sine tilbake?

VIII

Neste dag er vi på vei til Zagreb. Som i Norge må man alltid kjøre med lysene på. Men i motsetning til hos oss må bilfører selv slå på lyset – det skjer ikke automatisk. Jeg har glemt det og stoppes av to politifolk av ”Må’kke komme her og komme her typen”. Jeg snakker norsk. Det er en god regel i slike situasjoner. De prøver seg på engelsk. Det pekes i papirer. En bot på 300 kuna. Jeg er ikke uvillig til å betale. Men etter hvert blir politiet så oppgitt av den trege utlendingen at de lar ham fare.

Zagreb er ingen vakker by, men den vinner seg ved nærmere bekjentskap. I den gamle delen av byen er det mange flotte bygninger. Nasjonalteateret fra 1895 er ført opp i neobarokk stil. Hotellet vi bor på, er minimalistisk og i Art Deco tradisjonen. Hotell Esplanada som ligger rett ved jernbanestasjonen, er et besøk verdt. Denne elegante bygningen ble reist i 1925 da Zagreb var en stopp på Orientekspresen. Stemningen fra den gang henger igjen i den luftige og stilfulle lobbyen.

Jeg har nå vært fire dager uten min favorittavis. Men Financial Times lar seg ikke oppdrive. Selv på jernbanestasjonen i Zagreb selger man ikke utenlandske aviser.

På Jelacic-torget i Kroatias hovedstad finner vi statuen av Ban Josip Jelacic – helten som i 1848 ledet an i kampen for å etablere et selvstendig Kroatia. Til tross for at Kroatia stilte med 40.000 soldater da det Habsburgske monarkiet trengte det som mest, var belønningen ussel. Så snart tingene hadde roet seg, slo et nytt og reaksjonært regime i Wien til; nasjonalforsamlingen (Sabor) i Zagreb ble oppløst og den nye konstitusjonen som her var blitt vedtatt, ble kjent ugyldig.

I 1947 fant Tito, som selv var kroat, det mest hensiktsmessig å fjerne statuen av Jelacic. Hans Jugoslavia hadde ikke rom for sterke nasjonalistiske strømninger. Noe av det første det nye regime i 1990 gjorde, var å hente frem statuen av Jelacic og sette den tilbake på plass, på torget i Zagreb som bærer hans navn.

Nasjonalistiske strømninger klarte likevel ikke Tito å forhindre. ”Den kroatisk våren” i 1971 var preget av nasjonal begeistring og oppblomstring av kulturelle aktiviteter. Det hele munnet ut i krav om større autonomi for Kroatia og løsere bånd til Jugoslavia. Da tingene ikke så ut til å roe seg, slo Tito hardt og nådeløst til ”through a series of purges and trials that decimated the ranks of Croatian politicians and intellectuals”, som det heter i landrapporten om Kroatia fra The Economist Intelligence Unit.

IX

Landene på Balkan skal ikke bare etablere seg som selvstendige republikker etter en blodig krig. De skal også få sving på den krevende prosessen som en overgang fra en sentralisert planøkonomi til en desentralisert markedsøkonomi er.

Franjo Tudjman praktiserte et haltende demokrati. Altfor mye makt ble samlet på presidentens hender. I økende grad ble makt utøvet gjennom en uformell struktur rundt presidentens kontor. Regjeringen var ansvarlig overfor presidenten – ikke overfor nasjonalforsamlingen. Det ble den først ved revisjon av grunnloven i år 2000 – ett år etter Tudjmans bortgang.

Med så mye makt til presidenten var det duket for korrupsjon og kameraderi når eiendomsretten til produksjonsmidlene skulle gå over fra staten til private. I Lonely

Planet sier man dette om saken: "Tudjman's regime turned the sale of stateowned assets into a scheme for enriching its cronies and rewarding its supporters".

I 1993, etter tre år med krig, er bruttonasjonalproduktet i Kroatia bare 60 % av nivået fra 1989. I 1997 tilsvarer produksjonen tre fjerdedel av produksjonen åtte år tidligere. Først i 2003 har Kroatia en verdiskapning på linje med den fra 1989. Om man legger til grunn at BNP ville ha vist en årlig vekst på i gjennomsnitt 3 % i disse 14 årene dersom en fredelig oppløsning av Jugoslavia hadde funnet sted, ville levestandarden i Kroatia i dag vært en halv ganger høyere.

I Bosnia går det mye saktere. Til tross for hjelp fra andre land på om lag 100 milliarder kroner siden Dayton-avtalen ble undertegnet i desember 1995, er produksjonen i Bosnia Hercegovina fremdeles et godt stykke under nivået fra 1989. Den nylig avgåtte sentralbanksjefen Peter Nicholl er forsiktig i sin vurdering: "The economic outlook depends crucially on an acceleration of the economic, regulatory, and legal reforms and faster privatization...., unless the reform process is accelerated, Bosnia and Herzegovina will have a very difficult future."

BOKS 3: EU SOM FREDSSKAPER

Korrupsjon, vilkårlighet og maktmisbruk gjør at HDZ, det ledende partiet i Kroatia, mister tilliten. Ved valget i 2000 får en koalisjon av andre partier rent flertall. Den nye regjeringen skjønner at noe må gjøres om Kroatia skal kunne innlemmes i det gode selskap, dvs. bli med i EU. Viktige temaer er et mer velfungerende demokrati; bedring av relasjonen til Bosnia Hercegovina; lettere for serbere som flyktet fra Kroatia, å komme tilbake; og tettere samarbeide med krigsforbryterdomstolen i Haag.

I hvilken grad, kan man spørre, ville myndighetene i Kroatia prioritert slike temaer om ikke gulroten som EU-medlemskap er, ble viftet foran nesene deres?

I 1999 dør Franjo Tudjman. Under sin nye leder Ivo Sanadar utvikles Den kroatiske demokratiske union (HDZ) til et moderne konservativt europeisk parti. Etter valget i november 2003 er partiet tilbake i regjeringskontorene. I mars-april 2004 blir flere kroater som er tiltalt for krigsforbrytelser, sendt til Haag. Men ikke den populære general Ante Gotovina. Videre setter Tudjmans gamle parti fart på arbeidet med tilbakeføring av eiendommer til serbere som flyktet under krigen og som nå vender tilbake. Ved utgangen av 2004 gjenstår det å løse problemet med om lag 14.000 etniske serbiske familier sine krav om å flytte hjem til egne boliger – boliger som enten er ødelagt under krigen, eller som er blitt tatt i bruk av kroater som selv har måttet flykte fra andre republikker i det tidligere Jugoslavia, først og fremst Bosnia, og tilbake til sitt hjemland.

Denne politikken er ikke populær. Tidlig i 2005 skriver The Economist Intelligence Unit følgende: "Croatian public opinion remains highly sensitive to international scrutiny being brought to bear on the 1991-95 war, which most Croats regard as a just conflict in face of external aggression." I november 2004 har regjeringspartiet en oppslutning på gallupen på 23 % – en halvering av tallet seks måneder tidligere.

På EUs toppmøte i desember 2004 blir det besluttet at forhandlinger om medlemskap for Kroatia kan starte i mars 2005, med sikte på inntreden i 2008/2009. Men fordi Kroatia ikke fullt ut samarbeider med krigstribunalet i Haag, bl.a. om utlevering av general Gotovina, der tribunalet ikke tror på de kroatisk myndighetene når de sier at generalen befinner seg i utlandet, er ikke disse forhandlingene kommet skikkelig i gang (juni 2005).

X

Alojzije Stepinac het en mann. Han var erkebiskop i Zagreb fra 1934 til 1946. I oktober 1998 ble han kanonisert – gjort til helgen – av pave Johannes Paul (som trolig også selv snart blir det).

Erkebiskopen som senere også ble kardinal, ledet kirken i Kroatia under det fascistiske regimet til Ante Pavelic. Etter krigen prøvde Tito å presse Stepinac til å etablere en ny kirke, mer i ortodoks retning. Erkebiskopen nektet. Han ble stilt for retten og dømt for å ha samarbeidet med nazistene under krigen. Da han slapp ut av fengslet seks år senere, ventet et liv i husarrest på ham. Alojzije Stepinac døde i 1960 – trolig ble han forgiftet.

For Tito ble den stridbare kardinalen et problem. Han takket nei til flere tilbud om å dra i eksil i utlandet. Stepinac ble en person hvis navn ikke måtte nevnes, og hvis bilde ikke skulle vises.

For kroater ble Stepinac en martyr som valgte å bli i sitt land. Han fremstod som et symbol på et fritt Kroatia – noe annet enn hva det kommunistiske regime hadde å tilby.

For serbere var erkebiskop Stepinac en brutal kirkeleder. Han gikk med på tvangskonvertering av titusener av serbere fra den serbisk ortodokse kirke til den katolske. Og tok heller ikke avstand fra andre grusomheter som regimet til Ante Pavelic gjorde seg skyldige i.

For den katolske kirke var kardinal Stepinac mannen som stod fast og forsvarte kirken mot Tito og alt hans vesen.

Om erkebiskopens innsats under Den andre verdenskrigen var sammensatt – burde han ikke tidligere tatt klar avstand fra handlemtåten til det fascistiske regime? – kan ingen ta

fra ham hans klippefaste tro på den katolske kirken og på et uavhengig Kroatia. Og heller ikke hans mot til å kjempe for disse verdiene når prisen var høy og alternativene langt mer komfortable. Det er på den bakgrunn vi må forstå den inspirasjonen kroater i snart femti år har hentet fra minnet om erkebiskopen i Zagreb.

XI

Ut av Zagreb på bred firefelts vei. Etter noen mil sydover kommer vi inn på flunkende ny motorvei. Er som en drøm å kjøre på. Audien leker seg. Eller mer korrekt, jeg leker meg med Audien. Toucher så vidt opp i 200 km/t. Så har jeg noe å fortelle barnebarna når den tiden kommer.

Den nye veien er skåret elegant og artistisk gjennom naturen. Få andre er på veien. Spørs om så er tilfellet når vi kommer tilbake om 6—8 år. Det er nærmest en lov at når et land satser på utbygging av veiene, blir de temmelig fort fylt opp av biler. Allerede i juli og august, når mange vest-europeerne kommer på ferie hit, blir det trangere om plassen.

Hvorfor har jeg sånn glede å kjøre en ny Audi her Kroatia? Fordi jeg har en gammel hjemme. Hadde jeg hatt en like fin bil i Oslo som den jeg leker meg med her på Balkan, ville ikke gleden av å dra på og å kjenne hestekreftene rykke til ved et lett trykk på gassen, vært den sammen. Forandring fryder. Ikke velstand og rikdom på det jevne.

Innen kvelden skal vi være i Trogir, en liten perle av en by ved kysten, rett nord for Split. Underveis avlegger vi Krka National Park et besøk. Denne parken ligger i Krajina-området, der det var blodige krigshandlinger tidlig på 1990-tallet. Naturen har fremdeles sår fra de kraftige kampene som den gang foregikk. Her er svidd skog og nakne åser. Noen ødelagte hus ser vi også.

Nasjonalparken har noen søte vannfall. De ligger pent inne i skogen. Med norske vassdrag som Numedalslågen og norske vannfall som Vøringsfossen for mitt indre øye er det ikke lett å falle i staver over hva jeg her ser. Synes firfirslere som sprinter over den smale grusveien, og en liten orm som snor seg i sola, er mer spennende. Når det gjelder fosser og slikt er nok vi nordmenn noe blaserte. Men tyskere og andre travere begeistret omkring.

I Trogir bor vi på et nydelig lite familiehotell med 10 rom. Med så mange mennesker over alt kan det se ut for at turistsesongen allerede har startet. Senere på sommeren må man trolig gå i tett kø overalt. Vi finner en pen restaurant som er kjent for god fisk. Jeg blir med ut på kjøkkenet for å se nærmere på hva slags fisk det er på menyen i dag. Peker ut en stor rød en – ”grouper” eller ”red scorpionfish” er navnet på engelsk – en fisk vi ikke har i Norge. Litt senere får jeg hele fisken servert – og etterpå regningen. Ved Adriaterhavet betaler man kilopris for fisk – også på restauranter. Det ble en dyr middag.

XII

Den 17. mai kjører vi i strålende sol fra Trogir til Dubrovnik. Veien slynger seg langs Adriaterhavet. Her er fullt av små perler. Utlendinger er i ferd med å kjøpe opp hus og leiligheter. Kroatia er kanskje der i dag som Spania var for 30—40 år siden.

Den siste delen av ferien tilbringes på den langstrakte øya Mljet, en god times båttur fra Dubrovnik. Øya er 37 km lang med om lag 3 km som gjennomsnittlig bredde. Den vestlige delen av Mljet har status som nasjonalpark. Det forhindrer ikke at det også her er små landsbyer. Øya som har vel 1.200 fastboende, oser av fred.

Havet utenfor Mljet er usedvanlig rikt på fisk og skalldyr. De få restaurantene har nesten alle kummer i havet der ferske varer svømmer – eller krabber – omkring. Vi trives best på en ved navn Pomena. Noen av bordene ligger helt på kanten av brygga, bare to-tre meter fra restauranteierens egen båt. Den fisken han snart skal servere oss, trakk han selv i morgentimene. Senere ut på kvelden drar han ut og setter garn på nytt, i sin knappe 20 fots snekkeliggende fiskebåt.

Ikke bare fisk og skalldyr – men også vin og olivenolje – leveres uten faktura. Den hjemmelagde vinen er billig, men likevel dyr. Nærmest udrikkelig. Imidlertid har restauranteieren, som også er fisker og bonde, noen innkjøpte viner av god kvalitet. Den røde dingac og den hvite grasevina faller vi for. Olivenlunden til vår venn har vi langt mer sansen for enn hans vinranker. Ferskt brød dyppet i olivenolje, med noen korn havsalt på toppen, smaker godt mens vi venter på at fisken skal grilles.

En annen god hvitvin heter Grk. Rart navn. Ingen vokaler. Nærmere lingvistiske undersøkelser avdekker at grk betyr gresk. Druen som vinen lages av, kom i sin tid fra Hellas. Vinranken vokser på en særlig type sandjord. Det gir vinen en tørr og fin smak. Aprikos og honning. Lun på ganen. Lang og fløyelsbløt ettersmak.

Havet går i sjatteringer av lyseblått, ispedd en liten tone av grønt. Vannet er utrolig rent og klart; vi kan se bunn på 6-8 meter. Det er saltere rundt Mljet enn andre steder i Adriaterhavet. Ikke spør meg hvorfor. Men effekten er åpenbar – vi flyter som korker i det 17-18 grader varme vannet.

Mljets eneste hotell ble bygget allerede i 1978, på Titos tid. Under krigen tørket turistflommen opp, og hotell Odisej (som er Odyssev på kroatisk) tok i stedet imot flyktninger og skadede fra fastlandet. I halvannen måned ble sjøverts trafikk til fastlandet blokkert. Men Mljet ble aldri selv direkte angrepet.

Når jeg spør betjeningen på hotellet om hvordan livet artet seg under krigen, smiler de og sier at det var ikke så ille. Det var stille og rolig. Åpenbart var ikke savnet av oss – turistene – særlig stort. ”Men hva gjorde dere da?”, spør jeg. ”Arbeidet mer med jorda og drev litt ivrigere med fiske”, er svaret.

XIII

Vi legger inn en dagstur med båt til øya Korcula som ligger et par timer unna. Her er turismen mye mer profesjonelt bygget ut. Det naturlige sentrum i Korcula by er en gammel borg på en liten halvøy. Hovedgaten går opp mot borgen, gjennom den og ut på baksiden. Smale smågater strekker seg på skrått ut mot havet, på hver side av den bredere hovedgaten. Sett i fugleperspektiv ser det hele ut som et sildebein. Vår guide forklarer: Burin som den vanligste vinden her heter, er en lett bris fra nord. Gatesystemet gjør at den avkjølede vinden lett trenger inn i kroker og kriker og svaler dem som der er.

Guiden kan videre opplyse at engelskmennene en kort tid var konge på haugen på Korcula. I årene 1813-1815, under Napoleonskrigen, inntok Wellington og hans folk øya. Hun tar oss lenger tilbake i historien. ”Alle i Kroatia vet at kong Tomislav i 925 samlet landet til ett rike. Det blir terpet inn allerede i barneskolen. Spør hvem du vil, og du skal se at jeg har rett.” Litt senere spør jeg servitrisen på den lille uterestauranten om når kong Tomislav samlet Kroatia til ett rike. Hun ser lettere brydd ut. Er mer opptatt av å fortelle om fisken på dagens meny.

Hvorfor, undrer jeg, sier guider i alle land så mye rart? Ønsket om å fremstille sitt land og folk på best mulig vis – skryte – er nok én grunn. Men hvorfor slipper guider så ofte unna med fjas og unøyaktigheter? Det har nok sammenheng med et ukritisk publikum. Noen i sandaler og litt for trange shorts. Andre litt solbrent og med stråhatt på hodet. Noen lurer på hva de skal ha til lunsj om en times tid. Andre angrer på en for kraftig frokost. Men felles for turister i flokk er den feriepregede og amatørmessige holdningen de har. Ingen eksamen. Ingen posisjon og intet standpunkt å forsvare. Man lar humla suse, lytter med halvt øre, ser opp på himmelen, kikker litt på sine medturister – og lar guiden si hva guiden vil.

Dagen etter, på ”vår” langt mer fredfylte øy, leier vi sykler. De står ulåste. Det er bare å ta en og å betale i resepsjonen på hotellet senere. Man forteller selv hvor lenge man har vært på sykkeltur. Med tillit til at folk oppfører seg ordentlig blir det mindre behov for kontroll. Slikt skaper trivsel. Samme stil opplever jeg ved innkjøp av noen pene krukker fra den lokale, lille suvenirbutikken. Mangler 60 kuna, men får likevel med meg varene. Tilbake et kvarters tid senere med pengene, og damen gir meg 10 kuna i rabatt for fremmøte.

XIV

Kroatia er et vestlig land. Serbia og Bosnia er østlig vendt. Ulik historie, ulik religion og ulik kultur skiller kroater, serbere og bosnjaker fra hverandre.

Kroatia synes å være på rett vei. Med turisme som en stadig viktigere inntektskilde har landet sterkt incentiv til å holde fred med seg selv og sine naboer. Et land i krig er ikke hva det store gross av reiselystne utlendinger søker til.

Hvordan det går i Bosnia kan man være mer usikker på. ”Hvorfor rømmer ungdommen vår”, spør de eldre. Den nylig avgåtte sentralbanksjefen – han fra New Zealand – pekte på behovet for at reformprosessen akselereres. Eiendomsrett må avklares og kompensasjon ytes. Et egnet lovverk som lar seg håndheve, må på plass. Det er ikke lett i et så sammensatt land, der oppfatninger om det meste spriker. I tillegg må kampen mot korrupsjon og kriminalitet bli mer fremgangsrik.

I et TV-program om Balkan trakk vår tidligere utenriksminister og FNs tidligere fredsmedler, Thorvald Stoltenberg, frem hvor vanskelig det er å skape varig fred når de ulike folkegruppene ser ulikt på krigen – har ulike oppfatninger av hva som skjedde og hvorfor. Vi ser Stoltenberg trave omkring i Mostar som ligger i Hercegovina. Tidligere bodde kroater og bosnjaker om hverandre. Men nå – etter de grusomme krigshandlingene som der fant sted – bor de hver for seg. Av de om lag 4.500 innbyggere som flyktet fra Mostar til Norge, har kun et fåtall vendt tilbake. Det er lett å forstå.

Seierherrene skriver historien, heter det seg. I krigen på Balkan tidlig på 1990-tallet var det ingen seierherre. Noen ensartet historie lar seg derfor heller ikke skrive.

I Lonely Planet leser vi følgende: ”Early in their rule, the Venetians ordered the destruction of Dalmatian mulberry trees in order to kill the silk trade *for no other apparent reason than to keep the region poor and dependent*” (min kursivering). Ikke nok med det; handelsmenn i Dalmatia og Istria var tvunget til å selge sine varer til kjøpmenn i Venezia og til priser fastsatt av disse. Og videre, med monopol på salt holdt italienerne prisen så høy at fiskerne i Dalmatia ikke hadde råd til å bevare sin fangst ved å salte den ned. Skipsfart fikk man ikke drive; det var forbeholdt venezianerne. I siste halvdel av det 18. århundre måtte sågar jordbruksprodukter importertes til disse grøderike områdene for å hindre at en befolkning som i økende grad levde på rotfrukter og gress, ikke skulle sulte i hjel.

Hvor mange generasjoner vil det ta før det er sann fred på Balkan? Kanskje er det en liten trøst i at relasjonen mellom Kroatia og Italia – etter århundrer med den groveste utbytting og undertrykking – nå synes harmonisk og fredfylt.

Arne Jon Isachsen
Oktober 2005